

СРЂАН РУДИЋ

БРАЧНЕ ВЕЗЕ БОСАНСКЕ ВЛАСТЕЛЕ

А п с т р а к т. – У раду се анализира властеоски брак у средњовековној босанској држави. На основу познатих извора и литературе аутор посматра сачуване податке о брачним везама босанске властеле, те покушава да утврди да ли се на основу склопљених бракова може стећи увид у положај који су поједине босанске породице заузимале у друштвеној структури у датом моменту и пратити да ли су се налазиле на узлазној или силазној путањи.

Кључне речи: брак, породица, властела, Босна, Хрватинићи, Косаче, друштвени положај

Једно од ретких савремених сведочанстава о браку у средњовековној босанској држави налазимо у тестаменту *почиџеног виџеза Прибислава Вукотића* према коме *in Bosnia non e usanza de tuor dota da donne, ma le se tuole es per amor et per bontade et per honor de parentadi*. Сведочанство сачувано у тестаменту насталом 1475. године у Падови, у туђини, више од деценије након пропасти босанског краљевства тешко да одсликава праву слику брака у средњовековној босанској држави. Према Сими Ћирковићу реч је о резултату „сусрета два схватања и обичаја: оног у Босни у коме је Прибислав основао породицу и италијанског коме се морао прилагодити“.¹

¹ Доротеја, супруга Прибислава Вукотића, није имала мираз те је он у тестаменту нагласио да је узео због добротe и угледа њеног рода и да мираз у Босни није уобичајен. Тако је објаснио зашто јој оставља велику имовину. Жене у италијанским и јадранским приморским градовима имале су свој мираз који су мужеве у тестаментима помињали. С. Ћирковић, *Почиџени виџез Прибислав Вукотић*, Зборник Филозофског факултета у

Брак у средњовековној Босни није био предмет неких темељнијих истраживања. Потешкоћу у његовом проучавању представља не само малобројност грађе, већ и њена једностраност – највећи део извора који се бави овим питањем настао је у оквиру римокатоличке цркве. Иако је о Цркви босанској, као доминантној црквеној организацији током скоро читавог постојања средњовековне босанске државе, доста писано, многа важна питања која се на њу односе слабо су или непотпуно обрађена.² Један од проблема о којима се не зна много јесте њен однос према браку, мада је било истраживача који су покушавали да га реше.³ Оно што је познато јесте да је Црква босанска била незаинтересована за брак верника као догматско питање. Стога је брак у средњовековној Босни био заниван по обичајном праву, што је довело до тога да брачне заједнице, макар према писању фрањеваца, нису биле стабилне. Несређени брачни односи изгледали су као нешто што је карактеристика патарена.⁴ Фрањевачка *Dubia* настала 1372/1373. године наводи да Босанци склапају брак под условом ако им жена буде добра (*si eris mihi bona*).⁵ Папа Евгеније IV

Београду 10–1 (1968), 260. О браку у окружењу босанске средњовековне државе погледати: Д. Динић-Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 61–121; Z. Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, Dubrovnik 1994, 55–92; Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 1996, 572–582; L. Vlešova Čelebić, *Žene srednjovekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 9–148; А. Фостиков, *Жена – између врлине и греха*, Приватни живот у српским земљама средњег века, Београд 2004, 336–351; С. Бојанин, *Брачне одредбе Жичке повеље између црквеног и народног концепта брака*, Византијски свет на Балкану II, Београд 2012, 425–442; С. Мишић, *Српска породица у средњем веку*, Етноантрополошки проблеми, н. с. год. 10 св. 2 (2015) 359–365.

² О Цркви босанској погледати: Р. Ћошковић, *Црква босанска у XV столјећу*, Сарајево 2005 (са старијом литературом).

³ S. Jaliman, *Historija bosanskih bogomila*, Tuzla 1999, 253–258.

⁴ С. Ћирковић, *Дуалистичка хетеродоксија у улози земаљске цркве*, Работници, Војници, Духовници, Београд 1997, 229. Погледати: S. Jaliman, *Historija bosanskih bogomila*, 253–258. Сведочанство о томе како се питање брака у Босни посматрало у окружењу сачувано је у Боки Которској – извесна Станислава жалила се, октобра 1438. године, которском бискупу да је муж с којим је живела у законитом браку отерао без икакве кривице и узео другу жену по обичају Босанаца и патарена. Ш. Кулишић, *Трагови боџомила у Боки Которској*, Споменик САН 105 (1956), 43.

⁵ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historicam illustrantia II*, Zagrabiae 1875, 327. Погледати: D. Kniewald, *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*, Rad JAZU 270(2) (1949), 133–134, 149–154; J. Šidak, *Franjevačka „Dubia“ iz g. 1372/3 kao izvor za povijest Bosne*, Историјски часопис 5 (1955), 223–226; В. Рупчић, *Značenje „Dubia“ fra Bartola iz Alverne iz god. 1372/73. za povijest Bosne*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15 (1988), 80–85.

у писму краљу Стефану Томашу из 1445. године пише да је брак у Босни пре свега обичај земље и да га се нису одрекли ни они који су прешли у римокатолицизам и склопили брак по његовим прописима. Истовремено горе поменути услов опширније дефинише: *si tibi bona et fidelis esset ac bene facerat*.⁶ Кардинал Торквемада је 1461. године након испитивања три истакнута босанска крстјанина, као њихову заблуду навео *martimonium carnalem esse adulterium*.⁷ У састав средњовековне босанске државе, након освајања бана и краља Твртка I, укључене су и простране области које су се налазиле под надлежношћу православне и римокатоличке цркве. На основу посредних извора, али и поменутог писма папе Евгенија IV, верујемо да то није имало већег утицаја на схватање брака код највећег дела становништва средњовековне босанске државе.

Проучавање брачних веза босанске властеле у великој мери, као што смо већ истакли, отежава недостатак извора. Сачувани подаци углавном се односе на бракове владарске породице Котроманић, која неће бити предмет наше пажње, и „русашке господе“, односно најмоћнијег властеоског слоја у XV веку. У литератури је одавно примећен однос између брачних веза и положаја који су поједине породице заузимале на друштвеној лествици. Често се истиче да су брачне везе имале одређену улогу приликом уздизања појединих босанских великаша, али да се при томе не смеју занемарити ни њихове личне вредности и војне и политичке способности.⁸ С друге стране, наилазимо и на тврдњу да је стварање облачних господара резултат искључиво њихових личних способности и квалитета, а да се улога брачних веза у том процесу сводила само на потврђивање већ створених савеза и стечених позиција.⁹

О међувластеоским брачним везама средњовековне босанске властеле подаци су све до пред крај XIV века ретки, скоро да их и нема. Једна од по пореклу најугледнијих породица били су Николићи, потомци хумског кнеза Мирослава, брата рашког великог жупана Стефана Немање. Жупан Никола, родоначелник породице, био је ожењен Катарином

⁶ A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historicam illustrantia I*, Romae 1863, 389.

⁷ F. Rački, *Dva nova priloga za poviest bosanskih patarena*, Starine JAZU 14 (1882), 17; D. Kniewald, *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*, 180.

⁸ С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 184; Р. Ђивковић, *Економско-социјалне промене у босанском друштву у XIV и XV столјећу*, Tuzla 1986, 28–29; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји – крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 87–88.

⁹ М. Анчић, *Просојографске цртице о Хрватинићима и Косачама*, Историјски часопис 33 (1986), 55.

кћерком бана Стефана I Котроманића.¹⁰ Брак са кћерком босанског бана сведочи о угледу који је жупан Никола уживао. Међутим, Николићима ни племенито порекло ни брачне везе нису помогле да играју значајнију улогу у политичком животу средњовековне босанске државе, тако да су током процеса слабљења централне власти потпали под власт Косача.¹¹

Више података немамо ни о Санковићима, породици која је играла значајну улогу током друге половине XIV века. Радача, кћерка жупана Милтена Драживојевића, била је удата за жупана Ненца Чихорића, са којим је имала сина Дабижива.¹² Прва жена најпознатијег члана породице и Милтеновог унука војводе Радича Санковића, била је Гоислава, кћерка Ђурђа I Балшића.¹³ Не зна се када је тачно склопљен овај брак, али је то

¹⁰ М. Динић, *Хумско-џребињска власћела*, 4–5; Бан Стефан I Котроманић оженио се крајем 1284. године, Јелисаветом ћерком краља Драгутина. Овај брак је један век касније дао бану Твртку правни основ да се прогласи за потомка Немањића и српског краља. С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 75.

¹¹ Утицај Николића знатно је порастао почетком последње деценије XIV века. Краљ Дабиша је на њих, као на своје присталице, 1393. године пренео право примања хумског могориша. Краљица Јелена је 1397. године укинула царине пред Стоном, на Маслини и на Сланом којима су Николићи покушали да повећају своје приходе. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I–I*, Београд – Ср. Карловци 1929, 239–240; М. Динић, *Хумско-џребињска власћела*, Београд 1967, 7–8.

¹² Сачуван је Радачин гробни натпис: „...Се лежи раба в[о]жиа Полихраниа, а зовомь мирьскимь господа Радача, жоупана Неньца Чихорића кдчъница, а невѣста ждпана Вратька, и савге Дабижива, и тепъчик Стипка, а къчи ждпана Мильтѣна Драживокевика, а казнъцъ С[ъ]лникъ сестра. Я постави съ вѣлѣгъ не с[и]нъ Дабиживъ съ в[о]жииомь помощию самъ своими лддъми, а въ дни г[оспо]д[и]на краља Тврѣтка”. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и најписи I*, Београд 1902, 176; М. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine II*, Sarajevo 1964, 49; М. Vego, *Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 17 (1962), 229; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких најписа на Балкану*, Београд 1974, 85–86; Чихорићи су били хумска властееоска породица са баштином у Величанима. У изворима се помињу у периоду од 1306. до 1399. године. Били су и у служби цара Душана. Жупан Дабижив Чихорић помиње се као први међу сведоцима на повељи којом је војвода Радич Санковић уступио 1399. године Дубровчанима село Лисац. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I–I*, 133; С. Мишић, *Повеља војводе Радича Санковића Дубровнику*, 25. август 1399, Стари српски архив 6 (2007), 183–199; К. Јиречек, *Власћела хумска на најпису у Величанима*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 428–430; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 73; С. Рудић, *Власћела Илирског ђрбовника*, Београд 2006, 234.

¹³ Сачуван је надгробни натпис Гоисаве: „ + а се лежи госпоѣ Гоисавѣ кѣи Юриѣ Бавшиѣа а кдѣкница воеводе Радича а приста љ кѣки казнца Санка и ждпана Билиѣка с почитениемь и приѣ свою вирѣ и вишиѣ славѣ”. М. Vego, *Nadgrobnici porodice Sankovića u selu Biskupci kod Konjica*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 10 (1955), 157–159; М. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine III*, Sarajevo 1964, 44–45; Г. Томовић, *Морфологија ћириличких најписа на Балкану*, 92.

свакако било пре 1391. године.¹⁴ На жалост, није познато ко је била Гоиславина мајка, јер се Ђурађ женио два пута: са Оливером, ћерком краља Вукашина и са Теодором, ћерком деспота Дејана а удовицом властелина Жарка. На тај начин Санковићи су, осим са Балшићима, дошли у родбинске везе са једном од две породице које су играле значајну улогу након распада Српског царства. Негде у периоду 1377–1391. године Санковићи су дошли у посед Конавала, којима су 1373–1377. године владали Балшићи. Санковићи су били једна од најугледнијих породица босанског краљевства, држали су Конавле, поседи су им се граничили са земљом Балшића – све су ово били разлози који су могли довести до брака између Радича и Гоиславе. Можемо да се запитамо да ли је овај брак био резултат неког споразума, претпостављамо о миру, између краља Твртка I и Балшића или се ради о породичној политици Санковића који су орођавањем са Балшићима желели да ојачају свој положај унутар босанске државе, стекну савезнике и прошире утицај и ван граница краљевства. Не треба заборавити да се код Санковића од све босанске властеле најраније запажа покушај самосталног иступања након смрти краља Твртка I.

Крајем XIV века у босанским оквирима све већи значај добија хумска властеоска породица у литератури позната под презименима Богавчић–Радивојевић–Јурјевић (Ђурђевић)–Влатковић. За успон породице од великог, вероватно и пресудног значаја био је брак кнеза Ђурђа Радивојевића и Владике, унуке краља Дабише. Не зна се тачно када је овај брак склопљен, али се то десило пре априла 1395. године.¹⁵ Иако чланове ове породице у литератури можемо пратити до четврте деценије XVI века, подаци о њиховим брачним везама су оскудни.¹⁶

Највише података је сачувано о браковима Хрватинића и Косача – две најмоћније босанске средњовековне породице. Од све босанске властеле, прво се код Хрватинића опажа планско вођење брачне политике и стварање разгранате мреже родбинских веза. Хрватинићи су браковима за себе везали неколико угледних породица које су им могле бити значајни савезници у процесу даљег јачања и осамостаљивања у односу на централну власт. Резултати ове политике постали су видљиви у периоду након смрти краља Твртка I и слабљења централне власти. Вукац Хрватинић

¹⁴ Ј. Мијужковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, Историјски часопис (1961), 50.

¹⁵ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 224–225; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Ситани – 1395, април 26*, Стари српски архив 4 (2005), 173–192.

¹⁶ Погледати: С. Рудић, *О поштомцима војводе Јурја (Ђурђа) Радивојевића – прилози родослову Влаићковића*, *Spomenica akademika Marka Šunjića* (1927–1998), Sarajevo 2010, 233–241; С. Рудић, *Петар Павловић, војвода хумски и Крајине*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 7 (2012), 49–60.

је имао четири сина и три кћерке. Најмоћнији члан ове породице, Хрвоје, женио се два пута – на жалост о његовој првој жени, мајци његовог сина Балше, немамо никаквих података. Друга Хрвојева жена била је Јелена, сестра цетинског кнеза Иваниша Нелипчић.¹⁷ Овај брак је свакако био резултат настојања два моћна феудалца да успоставе тешње везе. Као што су браком порасли изгледи Хрвоја Вукчића да продре у средњу Далмацију, тако су порасле и шансе Иваниша Нелипчића да се уз моћног „рођака” афирмише.¹⁸ Порекло супруга три Хрвојева брата је непознато (знамо само да се жена Вука Вукчића звала Анка), али је сасвим сигурно да је била реч о особама из угледних породица без обзира на то да ли су потицале са територије босанске државе или из окружења.

Захваљујући браковима Вукчевих кћерки, Хрватинићи су се повезали са породицама које су у своје време играле значајну улогу у животу средњовековне босанске државе. Реса је била удата за тепчију Батала Шантића који је током последње деценије XIV и првих година XV века играо значајну улогу на босанском двору.¹⁹ Именом непозната кћерка била је удата за такође именом непознатог члана породице Златоносовић; ова грана породице угашена је нестанком њених синова Влађа и Стефана на Косову пољу 1389. године.²⁰ Не знамо за кога је била удата трећа Вукчева кћерка Вучица, али можемо да претпоставимо да се такође радило о припаднику неке од угледнијих босанских властеоских породица.²¹

¹⁷ Постоје два мишљења о томе када је склопљен овај брак. Према мишљењу Дубравка Ловреновића до брака је дошло најкасније до 15. јула 1401. године када се у изворима први пут помиње Хрвојева супруга, али без имена. D. Lovrenović, *Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica*, Radovi Filozofskog Fakulteta u Zagrebu 20 (1987), 184; J. Мргић–Радојчић, *Доњи Краји – крајина средњовековне Босне*, 84. Младен Анчић сматра да овај брак највероватније треба сместити око 1392–1393. године, у време када се почео стварати савез између Хрватинића и Нелипчића. М. Анчић, *Просојографске цртице о Хрватинићима и Косачама*, 53. нап. 66.

¹⁸ Мавро Орбин казује да је Хрвоје Вукчић преко своје жене Јелене добио Омиш. М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, 158; У литератури је ово углавном прихваћено. У новије време Невен Исаиловић је изнео тезу да Хрвоје у посед Омиша није дошао путем брака са Јеленом Нелипчић, већ освајањем које се десило после 1399, а најкасније до пролећа 1401. године. Н. Исаиловић, *Омиш под влашћу Хрвоја Вукчића и борба за његово наслеђе*, Историјски часопис 54 (2007), 148–149.

¹⁹ И. Руварац, *Драђа, Даница, Реса*, Гласник Земалског музеја у Сарајеву 3 (1891), 225–238; А. Клико, *Lašvanska vlastela Šantići*, Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998), 257–284.

²⁰ Када се након Ангорске битке 1402. године прочуло да су Влађ и Стјепан живи, војвода Хрвоје је замолио Дубровчане да се о његовим нећацима распитају у Цариграду. П. Драгићевић, *Четири писма о рајницима заробљеним у Косовској бици*, Грађа о прошлости Босне 3 (2010), 97–110 (са литературом).

²¹ Вучица је имала три сина: Вука, Бранивоја и Радослава.

Након смрти Хрвоја Вукчића моћ породице Хрватинић значајно је опала, што је видљиво и по избору брачних партнера Хрвојевих унука Катарине и Доротеје. Катарина је била удата за кнеза, каснијег кнеза босанског и великог кнеза босанског, Твртка Боровинића који се у изворима први пут помиње 1417. године као сведок на повели краља Стефана Остоје.²² Брак са Катарином сведочи да кнез Твртко није био особа без одређеног угледа, али истовремено сведочи и да је дошло до опадања моћи Хрватинића.²³ Твртков успон на друштвеној лествици може се довести у везу са тиме што је Хрвојева удовица, а Катаринина маћеха Јелена у лето 1416. године постала босанска краљица.²⁴ Твртко Боровинић је био рођак Павловића, тако да се брак њега и Катарине може посматрати и као склапање савеза између Хрватинића и Павловића.²⁵ Иако је Твртко Боровинић био угледна личност на краљевом двору, његова кћерка Милица, била је удата за скромног хумског властелина Стефана Шимраковића.²⁶ Од Шимраковића је било далеко моћнијих и угледнијих породица, тако да претпостављамо да потомци кнеза Твртка нису успели да задрже друштвени статус који је он имао.²⁷ Друга Хрвојева унука Доротеја удавала се два пута: први пут за Шимуна Кладушког, а други пут за Ивана Брезовичког. У неколико сачуваних исправа из четврте деценије XV века Хрвоје је наведен са титулом „dux de Glas”. Јелена Мргић-Радојчић је изнела претпо-

²² Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike VII*, Zagreb 1882, 241; Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike IX*, Zagreb 1890, 433; Пејо Ћошковић сматра да је до овог брака највероватније дошло током 1417. године. Р. Ћошковић, *Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić*, 67–68.

²³ М. Анчић, *Просојографске цртице о Хрватинићима и Косачама*, Историјски часопис 33 (1986), 54; Р. Ћошковић, *Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić*, *Croatia Christiana periodica* 37 (1996), 67–68; С. Рудић, *Боровинићи – власићевска породица из источне Босне*, Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука, Српско Сарајево 2003, 265.

²⁴ Р. Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV i XV stoljeću*, 28–29; Р. Ћошковић, *Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić*, 66; С. Рудић, *Боровинићи – власићевска породица из источне Босне*, Земља Павловића – средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука, Српско Сарајево 2003, 265.

²⁵ С. Рудић, *Власићела Павловића на повелима босанских краљева*, Историјски часопис 64 (2015), 228–229.

²⁶ М. Динић, *Хумско-пиребињска власићела*, 37–38; Р. Anđelić, *Srednjovjekovna humska župa Žaba*, *Hercegovina* 3 (1983), 48–49; С. Рудић, *Власићела Илирског зрбовника*, 239–240; С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића Хрватинића у Дубровнику*, Историјски часопис 56 (2008), 365–367.

²⁷ Према неким тумачењима Павловићи, Шимраковићи, Крстићи и Крстуловићи су била четири рода Христића, босанског праплемства из Бобовца. V. Duišin, *Stara hrvatska plemena*, *Glasnik heraldike* 1–2 (1938), 16–17.

ставку да је ову титулу највероватније смислио први Доротејин муж желећи да се уздигне у феудалном рангу. Иста ауторка указује на релативно низак друштвени статус другог Доротејиног мужа у поседу чије породице се помиње само село Брезовица код Загреба.²⁸

Хрватинићи су се ородили и са Балшићима. Петар Јурјевић, унук Хрвојевог брата Војислава, био је ожењен Теодором, кћерком Балше III Балшића. До ове женидбе можда је дошло пред крај живота војводе Јурја (последњи пут се помиње септембра 1438) који је на тај начин покушао да среди однос са Стефаном Вукчићем који је био ожењен Теодорином старијом сестром Јеленом.²⁹ Петар је са Теодором имао двоје деце – кћерку Доротеју и сина Матију кога је султан 1476. године поставио за краља Босне.³⁰

Донекле другачију слику од Хрватинића пружају бракови Косача. Сандаљ Хранић се женио три пута. Његова прва жена била је Јелена Црнојевић, блиска сродница Радича Црнојевића – Сандаљ се са њом оженио пре Радичеве погибије крајем маја 1396. године. Брак са Јеленом довео је до Сандаљевог продора ка југоистоку и наставак непријатељства између Босанаца и Балшића. Сандаљ је привремено загосподарио Будвом, Паштровићима, можда је узео и део брдских посела Црнојевића, док га је Котор признао за свог господара. Јелена се након априла 1402. године више не помиње.³¹

Друга Сандаљева жена била је братаница Хрвоја Вукчића, у том тренутку најмоћнијег човека у босанској држави. Оно што је орођавању Косача и Хрватинића давало додатну тежину јесте да је оно било двоструко. Браћа Сандаљ и Вук Хранић оженили су се, крајем априла или почетком маја 1405. године, Катарином и Јеленом, кћеркама покојног Вука Вукчића, Хрвојевог брата. Брачна веза Косача и Хрватинића представљала је потврду савеза двају породица која је врхунац достигла приликом збацивања краља Остоје. Хрвоје је своју нећаку најпре намеравао да уда за Карла Курјаковића, али је негде у периоду између јануара и априла 1405. године променио одлуку. Ово је вероватно било условљено могућношћу да се савез њега и Сандаља, који се исказивао током претходне године, учврсти и оснажи. Вероватно се тада јавила и идеја о женидби Вука Хранића са Јеленом. Брак Сандаља и Катарине потрајао је неколико година – развели су се између краја јуна и децембра 1411. године, након сукоба

²⁸ Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји – крајина средњовековне Босне*, 110–113.

²⁹ Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји – крајина средњовековне Босне*, 118.

³⁰ С. Ћирковић, *Власићела и краљеви у Босни после 1463. године*, Историјски гласник 3 (1954), 123–131.

³¹ М. Анчић, *Просопографске цртице о Хрватинићима и Косачама*, 44–45; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, Sarajevo 2009, 86–89, 148–149.

Сандаља и Хрвоја.³² Питање је колико је трајао брак Вука и Јелене и да ли је он преживео сукоб глава породице. Према Младену Анчићу и Ђуру Тошићу овај брак је трајао све до Вукове смрти 1424. године, док Есад Куртовић сматра да је тешко поверовати да се дотле одржао.³³

Сандаљ се оженио трећи пут крајем 1411. године – тада је његова изабраница, након што се разишао са Катарином, била Јелена Балшић, удовица Ђурђа II Стратимировића Балшића и сестра деспота Стефана Лазаревића. На тај начин, постао је не само зет српског деспота него и очух Балше III, након чије је смрти 1421. године преузео бригу о његовим ћеркама. Брак је трајао све до Сандаљеве смрти.³⁴

Сандаљев наследник Стефан Вукчић се такође женио три пута. Први пут се новембра 1424. године, свакако под Сандаљевим утицајем, оженио са Јеленом Балшић, ћерком Балше III, а унуком своје маћехе Јелене.³⁵ Јелена је умрла почетком октобра 1453. године и Стефан је почео да тражи нову жену. Почетком 1455. године у дому Косача су вршене припреме за троструку свадбу – требало је да се ожене Стефан и његови синови Владислав и Влатко.³⁶ Планови да се обави трострука свадба су пропали, те се Владислав није оженио кад и његови отац и брат. Херцег Стефан је најпре у плану за женидбу имао баницу Хедвигу, удовицу бана Петра Таловца, потом Барбару Лихтенштајн, да би се на крају оженио Барбаром, која је била „*filia illustris ducis de Raugo*”.³⁷ Стефан Вукчић је у складу са својим рангом – био је најмоћнији великаш босанског краљевства, зет краља, носилац титуле херцега – супругу тражио ван граница Босне. При томе је свакако имао у виду и будуће савезнике у борби против Турака. Тако је бирао и жене синовима. Влатко се оженио именом непознатом рођаком (сестром или нећаком) грофа Улриха Цељског.³⁸ Неколико месеци касније, Владислав се оженио Аном Кантакузин, кћерком

³² М. Анчић, *Просојографске црпице о Хрвајинићима и Косачама*, 45–47; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 59–60, 147–150, 186.

³³ М. Анчић, *Просојографске црпице о Хрвајинићима и Косачама*, 47; Ђ. Тошић, *Сјоредна грана илемеа Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002), 72; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 60.

³⁴ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 187–188 и даље.

³⁵ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964, 6.

³⁶ Погледати: В. Торковић, *Из прошлости Босне и Херцеговине*, Годишњица Николе Чупића 48 (1939), 140–145.

³⁷ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, 216–218; Јиречек је сматрао да би Барбара могла бити Баваркиња. К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978, 382.

³⁸ Овај брак је окончан пре октобра 1463. године. В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 86.

Георгија Палеолога Кантакузина, брата деспотице Јерине. Брак Владислава и Ане настао је као резултат промене политике деспота Ђурђа Бранковића након пада Цариграда, услед чега је прекинуо непријатељство са херцегом Стефаном и започео преговоре чији садржај нам је непознат.³⁹ Херцег се ускоро оженио и трећи пут пошто је Барбара умрла 1459. године након што је родила сина. Већ наредне године оженио се Цецилијом. Порекло Стефанове треће жене је непознато; само се зна да је требало да дође са севера и да су херцегови људи требали да је сачекају у Трсту.⁴⁰ Влатко се по други пут оженио 1474. године са Маргаритом де Марцано, унуком краља Алфонса V по ванбрачној ћерци Елеонори, што га је увело у круг знатног броја владарских и феудалних породица тога времена, али се од њих није могао надати некој помоћи.⁴¹

Стефан Вукчић је имао две кћерке – Катарину и Мару. Катарина, рођена из брака са Јеленом Балшић, удала се 1446. године за босанског краља Стефана Томаша. Брак је био резултат измирења и политичког компромиса између краља и моћног војводе након сукоба који су трајали претходне две године. У Босни је завладао мир који је потрајао неколико година. Део босанске властеле (Иваниш Павловић, Петар Војсалић) био је незадовољан измирењем и орођавањем краља Томаша и Стефана Вукчића, али то није довело до нових унутрашњих сукоба. Брак је имао далеко значајније последице у односима према суседству и поправио је положај Босне у међународним односима. Стефан Томаш је био у добрим односима са угарским двором, док је Стефан Вукчић имао добре односе са Турцима и краљем Алфонсом Арагонским. Ново стање у Босни било је неповољно по деспота Ђурђа Бранковића. Босански краљ је пре јесени 1446. године успео да заузме Сребреницу чиме је настављен сукоб са српским деспотом око овог значајног рударског центра.⁴² Катарина је играла

³⁹ Сматра се да је Георгије Палеолог Кантакузин био праунук цара Јована VI Кантакузина. Споразум да се две куће ороде постигнут је у јесен 1453. године. Погледати: С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, 217–219; Р. Радић, *Ана Кантакузина – византијска невеста у кући Косача*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997), 119–137; М. Спремић, *Десиоји Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 412.

⁴⁰ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, 238, 240; Јиречек је сматрао да је Цецилија пореклом од неке племићке породице из Горице или Фурланије. К. Јиречек, *Историја Срба I*, 382.

⁴¹ Елеонора је имала још пет ћерки чији мужеви су били: кнез Констанцо Сфорца из Пезара, Леон III Тока деспот Арте и господар Јонских острва, Антонио Пиколомини херцег Амалфија, Бернардино Франкопан и Антоније „de Rovere Graf v. Sora u. Aquino”. В. Атанасовски, *Пап Херцеговине*, 97–100.

⁴² С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, 92–94; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 280–281; Р. Џошковић, *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama 1443–1446*, Banjaluka 1988, 118–121.

значајну улогу у босанској држави све до њеног слома 1463. године. Тада је избегла у Рим где је до смрти 1475. године живела од помоћи папа.⁴³ Мара, друга кћерка херцега Стефана, удала се 1469. године, неколико година након његове смрти, за Ивана Црнојевића.⁴⁴

О брачним везама Павловића не знамо скоро ништа. Познато је да је краљица Кујава била рођака кнеза Павла Раденовића. Степен њиховог сродства је непознат, али сам брак између једног Котроманића и рођаке кнеза Павла сведочи о угледу који је родоначелник Павловића, односно његова породица, уживао.⁴⁵ Нешто више података имамо само о браку Радослава Павловића који је био ожењен Теодором, кћерком Вукца Косаче. Овај брак је склопљен највероватније 1421. године. Две породице су се ородиле након вишегодишњих сукоба и мира до којег је дошло крајем октобра 1420. године. Радослав и Теодора су имали три сина – Иваниша, Петра и Николу.⁴⁶ Извори говоре да су односи супружника често зависили од односа двају породица. Почетком лета 1432. године Радослав је одагнао Теодору. Почетком јула две године касније оженио се по други пут. Крајем марта 1439. Радославу је умрла друга жена, па се он током јула опет оженио Теодором.⁴⁷ Далеко више података имамо о браку кнеза Твртка Боровинића, рођака Павловића, о којем смо већ говорили.

Добре брачне везе, на основу познатих података, имали су и Златоносовићи који су током прве три деценије XV века били једна од најмоћнијих босанских породица. Већ смо поменули да је једна кћерка Вукца Хрватинића била удата за именом непознатог члана породице Златоносовић са којим је имала синове Влађа и Стефана који су нестали на Косову пољу 1389. године. Орођавање са Хрватинићима свакако је играло значај-

⁴³ Ђ. Тошић, *Босанска краљица Каџарина (1425–1475)*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 2 (1997), 73–112.

⁴⁴ В. Атанасовски, *Паг Херцеговине*, 52.

⁴⁵ С. Рудић, *Власиела Павловића на њовељама босанских краљева*, 226–227, 230.

⁴⁶ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 55; Алекса Ивић је сматрао да је само Иваниш био Теодорин син. Ово мишљење је темељио на томе што је Теодорина остава у Дубровнику након њене смрти имала да припадне Иванишу. Љ. Стојановић, *Старе српске њовеље и њисма I-2*, Београд – Ср. Карловци, 1934, 113–115; А. Ивић, *Радослав Павловић, велики војвода босански*, *Летопис Матице српске* 246 (1907), 45, нап. 5; Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и ѓрбови српских династија и власиеле*, Београд 1991, 190.

⁴⁷ А. Ивић, *Радослав Павловић, велики војвода босански*, 39, 41, 45; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 33; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 256; М. Анчић, *Просојографске цртице о Хрватинићима и Косачама*, 53, нап. 65; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, 55–56.

ну улогу у јачању угледа и успону ове породице.⁴⁸ Војвода Вукмир Златоносовић, припадник друге гране породице, био је ожењен Маријом, кћерком крбавског кнеза Николе Курјаковића. На први поглед делује да породице Златоносовић и Курјаковић немају додирних тачака због којих би се ородиле – њихове територије не само да се нису граничиле, што би био добар основ за брак, већ су биле значајно удаљене једна од других. С друге стране, ни друштвени статус ових породица није био једнак – Курјаковићи су били стара племићка породица, чији се родоначелник крбавски кнез Курјак први пут помиње 1298. године, док о пореклу Златоносовића, који се помињу тек крајем XIV века, не знамо ништа.⁴⁹ До овог брака је, према мишљењу Ивана Ботице, дошло највероватније након 1409. године када је краљ Жигмунд накратко покорио Усору.⁵⁰ Приликом истраживања проблема овог брака мора се посебна пажња обратити на сложене унутрашње прилике у Босни и на однос босанске државе и властеле према Угарској и њеним владарима.

Једно од питања на које је историографија покушала да да одговор јесте да ли је и како брак утицао на друштвени положај појединаца. Сима Ћирковић је сматрао вероватним да су брачне везе имале одређену улогу у успону појединаца на врхове босанског друштва, при чему је указао да су са породицом Хрвоја Вукчића били повезани Сандаљ Хранић, тепчија Батало и један предак Златоносовића.⁵¹ И Јелена Мргић-Радојчић сматра да је на Сандаљево уздизање у ред највише босанске властеле пресудну улогу имало склапање родбинских веза са херцегом Хрвојем.⁵² Другачије мишљење има Младен Анчић који је анализирајући бракове Сандаља Хранића указао да се однос брак – друштвени положај не могу посматрати у контексту да је добро склопљен брак могао утицати на успон појединца на

⁴⁸ О Златоносовићима погедати: М. Динић, *За историју ругарсџва у средњовековној Србији и Босни I*, Београд 1955, 38–41; Р. Џивковић, *Usorska vlastelinska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća)*, *Historijski zbornik* 39(1) (1986), 147–162; Р. Џивковић, *Tvrtko II. Tvrtković i Zlatonosovići, usorska vlasteoska porodica*, *Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma*, 198–215.

⁴⁹ С. Рудић, *О жени војводе Вукмира Златоносовића*, *Историјски часопис* 55 (2007), 113–118.

⁵⁰ I. Botica, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*, Zagreb 2011, 216 (рукопис докторске дисертације).

⁵¹ Сима Ћирковић је погрешно сматрао да се Сандаљ кћерком Вука Вукчића Јеленом (Катарином) оженио 1396. године. С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 180, 183–184.

⁵² Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји – крајина средњовековне Босне*, 87–88.

друштвеној лествици.⁵³ Анчић сматра да је процес стварања обласних господара у Босни резултат њихових личних квалитета и способности, као и историјских околности. „Улога брачних веза у том процесу сводила се на потврђивање већ створених савеза и стечених позиција”.⁵⁴

Осврнућемо се на оцену Младена Анчића који је до поменутог закључка дошао посматрајући породице Хрватинић и Косаче крајем XIV и почетком XV века. За њега су бракови Сандаља Хранића били „тек потврда његова успона на друштвеној лествици, а имали су јасно исказану функцију потврђивања већ склопљених и на дјелу искушаних политичких савеза”. Брак Сандаља са Јеленом Црнојевић уследио је као последица давно утврђеног савеза Радича Црнојевића и Босанаца; како је процес уздицања Сандаља ка врху друштвене лествице био тек у почетној фази, ни друштвени положај младенаца се није разликовао. Други брак Сандаљ је склопио са Катарином, ћерком Вука Вукчића и то годину дана након што су остварени први заједнички наступи са Хрвојем; ово је по Анчићу већ био „равноправни савез двају моћника који су заједнички одлучивали о свим питањима од обостраног интереса”. Према Анчићу оно што је важило за Сандаља има потврду у свим познатим примерима брачних веза босанске властеле. Процес издвајања и уздицања обласних господара био је праћен њиховим затварањем у посебну друштвену скупину што се огледало и приликом склапања брачних веза. Како током XIV века није постојала јасна хијерархијска лествица међу босанском властелом једна сестра Хрвоја Вукчића се удала за тепчију Батала, а друга за једног члана породице Златоносовић која се у то време није нарочито истицала. Следећа генерација „русашке господе” се затворила што се тиче брака. Тада је дошло до двоструког орођавања Косача и Хрватинића, док се Радослав Павловић оженио ћерком Вукца Хранића. Како „русашка господа” у даљем развоју нису остали затворена структура и овај обичај је промењен. Они који су сачували или побољшали положај на друштвеној лествици сада прелазе државне границе у потрази за брачним другом. Први се на то одлучио Хрвоје, а потом имамо и примере Сандаља Хранића и Стефана Вукчића и његових синова.⁵⁵

⁵³ М. Анчић, *Просојографске црпице о Хрвајинићима и Косачама*, 52.

⁵⁴ М. Анчић, *Просојографске црпице о Хрвајинићима и Косачама*, 55.

⁵⁵ Младен Анчић је на основу погрешног мишљења да је Хрвојева унука Доротеја била удата за Иваниша Благајског закључио да се тим браком у одређеном смислу „затворио круг развитака феудалне елите у босанском друштву”. Односно, како даље разлаже, брак Доротеје са једним Бабонићем десио се око век и по након брака Котроманића и Бабонића. Тако се део босанске властеле уздигао временом до оног угледа који су некада уживали само босански владари и на тај начин се укључио у круг касносредњовековне феудалне европске елите. Ово по Анчићу илуструју и бракови херцега Стефана и његових синова. М. Анчић, *Просојографске црпице о Хрвајинићима и Косачама*, 52–54.

Као потврду тврдње да брак склопљен са члановима породица које су стајале на вишој хијерархијској степеници, није безусловно значајно и промену у друштвеном положају одређене породице Анчић наводи брак између Вука Хранића и Јелене који сведочи да чак ни брак унутар круга „русашке господе” није морао да значи напредак. Вук Хранић је и поред орођавања са најмоћнијим босанским великашом остао у сенци брата – чак и онда када се овај развео од Хрвојеве сестричине. „Вуков живот се одвијао даље као да је склопио брак са било којом женом”.⁵⁶ Овај пример није најсрећније изабран. Унутар рода Косача владала је одређена хијерархија која Вуковим браком и Сандаљевим разводом није могла бити уздрмана. Како примећује Есад Куртовић у јачим породицама наследник је стваран, добро васпитан и припреман на време да преузме водећу улогу.⁵⁷ Када томе додамо и личне способности, природно је да је Вук и након Сандаљевог развода са Катарином остао у сенци брата. Као други пример Анчић наводи Златоносовиће и указује да на њихов друштвени положај никаквог утицаја није имало то што је један од њих био ожењен Хрвојевом сестром, те да су припадници оне гране породице која није била у родбинској вези са Хрвојем остварила успон на друштвеној лествици.⁵⁸ Не треба заборавити да се о прецима Златоносовића не зна ништа, тако да не знамо ни друштвени статус ове породице пре 1399. године када се први пут јављају као сведоци на повељама босанских владара.⁵⁹ Такође, грана породице која је била родбински повезана са Хрвојем највероватније се угасила на Косову 1389. године, те није чудо што је друга грана породице успела да се издигне.

Тврдњу да добро склопљен брак није морао да значи и напредак на друштвеној лествици може да поткрепи поменути случај Николића, мада је овај пример хронолошки знатно удаљен од периода који посматра Младен Анчић. У повељи краља Остоје из 1409. године међу сведоцима је наведен и **кнезъ Вѣкашинъ Млатъковићъ неги кралевѣства ми**.⁶⁰ Не зна се којој породици је припадао кнез Вукашин. Могуће је да се ради о сину неке непознате сестре краља Остоје. У сваком случају, реч је о још једној

⁵⁶ М. Анчић, *Просојоџрафске цртице о Хрвајинићима и Косачама*, 54–55.

⁵⁷ Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, 46.

⁵⁸ М. Анчић, *Просојоџрафске цртице о Хрвајинићима и Косачама*, 53,55.

⁵⁹ Павао Анђелић је претпоставио да су и преци Златоносовића били чланови босанског државног већа, те је изнео теорију да су припадали роду Тихорадића, односно моћном и разгранатом роду који је вршио дужност усорских војвода. П. Анђелић, *Посјојбина и род Дивоша Тихорадића*, Слово 25–26 (1976), 237–238; Р. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*, Prilozi 13 (1977), 33, 40.

⁶⁰ Љ. Стојановић, *Сѣпаре срѣске ѿвелье и ѿсма I–I*, 439.

породици која и поред добро склопљеног брака није успела да се наметне и уздигне свој друштвени статус.

Међутим, имамо и примере да је брак у значајној мери могао да утиче на уздизање појединаца, а тиме и њихових породица, на друштвеној лествици. Поједини истраживачи, попут Амира Клика, сматрају да је Батало Шантић управо захваљујући браку са сестром Хрвоја Вукчића, успео да постигне завидну каријеру. Наравно да до овог брака не би дошло да Батало није припадао угледном роду.⁶¹ Детаљ који недостаје да би ова тврдња била поткрепљена јесте тачно време венчања Батала и Ресе. Треба истаћи и чињеницу да више ниједан члан породице Шантић није имао ни приближно сличну улогу у босанској средњовековној држави попут Батала. Други пример да брак појединца може да утиче на напредовање породице на друштвеној лествици јесте случај хумске властеоске породице Радивојевић-Влатковић чији углед је нагло порастао након што се Ђурађ Радивојевић оженио Владиком, унуком краља Дабише. Наравно, брак са припадником краљевске породице подразумевао је и одређени статус младожење. Захваљујући између осталог и овом браку и родбинским везама са владајућом династијом ова породица ће током читавог XV века играти запажену улогу на просторима западног Хума.

Највећи број наведених примера брачних веза босанске властеле односи се на Хрватиниће и Косаче, уз Котроманиће најмоћније породице средњовековне Босне. Недостатак података који се односе на осталу босанску властелу, али и поменуте три породице, не дозвољава да се изради разграната мрежа родбинских веза и повезивања између босанске властеле.

Иако је највећи део босанске властеле припадао Цркви босанској, која је према браку имала другачији однос од православне и римокатоличке цркве, разлози за брачно повезивање властеле нису се суштински разликовали од оних у окружењу. Властеоски бракови у средњовековној босанској држави склапани су, на основу наведених примера, као и у осталим европским државама тога времена углавном из практичних разлога – ради стварања политичких, војних и економских савеза који су имали за циљ да допринесу угледу, снази и богатству породица, њиховој сигурности и стабилности, утврђивању или побољшавању положаја у друштву. Брак је био једно од главних дипломатских средстава спољне и унутрашње политике. Приликом брачног повезивања породица водило се рачуна о њиховом статусу и положају у друштвеној хијерархији. Управо на основу склопљених бракова, може се стећи делимичан увид у положај који су поједине породице заузимале у друштвеној структури у датом моменту и пратити да ли су се налазиле на узлазној или силазној путањи.

⁶¹ A. Kliko, *Lašvanska vlastela Šantići*, 262–263.

Srđan Rudić

MARITAL LINKS OF BOSNIAN NOBILITY

S u m m a r y

The study of marital links of the Bosnian nobility is largely hampered by the lack of sources. The data preserved relate mainly to the marriages of the ruling family of Kotromanić, which is not explored in this paper, as well as of the families of Hrvatinić and Kosače – the two most powerful Bosnian noble medieval families. The lack of data on the remaining Bosnian nobility, including these three families, does not allow for making a comprehensive network of family links among Bosnian nobles. It is often emphasised in literature that marital links played a role in the rise of some Bosnian nobles, but that their personal traits and military and political abilities should not be disregarded either. On the other hand, there is also the claim that the emergence of local magnates was the result exclusively of their personal abilities and qualities, and that the role of marital links in this process was reflected only in confirming the already created alliances and obtained positions. Although the largest part of the Bosnian nobility belonged to the Bosnian Church, which regarded the marriage differently from the Orthodox and Roman Catholic Churches, the reasons for establishing marital links among the nobility were not essentially different from those in the neighbouring lands. Marriages among the nobility in the medieval Bosnian state were concluded, based on the examples observed, just like in other European countries of the time – mainly for practical reasons, for the purpose of creating political, military and economic alliances aimed at contributing to the reputation, strength and wealth of families, their safety and stability, consolidation or improvement of their position in the society. The marriage was one of the main diplomatic means of internal and foreign policy. Based on the concluded marriages, it is possible to gain a partial insight into the position of some Bosnian families in the social structure in a particular moment, and to follow whether they were on an upward or downward path.